

37, 45-46, 73-74, 100-101, 122, 128; 438 *Nu-maralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri: 937/1530* (nşr. Ahmet Özkılınç v.dğr.), Ankara 1993, I, 98, 209, 414; Barkan, *Kanunlar*, s. 133; W.-D. Hütteroth – Kamal Abdulfattah, *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century*, Erlangen 1977, s. 29; Zeki Ankan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 78-81; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 116-119; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999, s. 91-95; Osman Gümüş, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001, s. 119-126; Halil İnalçık, "Mazra'a", *EP*² (İng.), VI, 959-961.

İLHAN ŞAHİN

MEZRÛ'

(المزروع)

Uzunluğu ölçülerek
işleme tâbî tutulan mal anlamında
hukuk terimi.

Sözlükte "arşınlamak" mânasındaki *zer'* kökünden türeyen *mezrû'* kelimesi (çoğulu *mezrûât*) "arşınla ölçülen şey" demektir. İslâm hukuku terimi olarak uzunluk ölçüsüyle (eskiden arşın) ölçülerek işleme tâbî tutulan arsa, arazi ve bina türü taşınmazlarla kumaş, cam levha, kereste, kâğıt gibi taşınır malları belirtir (bunlar fiilen ölçülmeksizin işlem gördüklerinde de *mezrû'* vasfını kaybetmez; Reşid Paşa, II, 33). Aynı kökten nisbet ekiyle türetilen *zer'î* (çoğulu *zer'îyyât*) kelimesi de hukuk terimi olarak *mezrû'* ile eş anlamlıdır. Nitekim *Mecelle*'de "zer'î ve *mezrû'* arşınla ölçülen şey" diye açıklanmıştır (md. 136). Keyfî, veznî, adedî ve *zer'î* şeylerin hepsine birden *mukadderât* (miktarı belirlenebilen şeyler) veya *mukadderât-ı erbaa* ismi verilir (*Mecelle*, md. 132). Ticaret, ibadet, eğitim, kültür ve ulaşım merkezlerine, su ve enerji kaynaklarına yakınlık gibi sebeplerle birim kıymetleri önemli değişiklikler gösterebilen arsa, arazi ve binalarla piyasada benzerleri bulunmayan, işçilikleri farklı el yapımı halı, kilim, hasır, kumaş vb. şeylerle kıymetli *zer'îyyât*tan sayılır (*Kâsânî*, V, 208; Reşid Paşa, II, 37). Esasen klasik fıkıh kitaplarında adı geçen *mezrûât* kıymetli *zer'îyyât*tan (md. 1119). Günümüzde fabrikasyon üretimi yapılarak piyasada uzunluk hesabıyla muayyen birim fiyatı üzerinden işleme tâbî tutulan bazı standart tekstil ürünleri misli *mezrûât* kapsamına sokulabilir (Ali Haydar, III, 341). Bununla birlikte bir malın miktarının hangi tür ölçüyle belirleneceği teamüllere bağlıdır. Meselâ eskiden *zer'îyyât*tan sayılan bazı

tekstil ve orman ürünleri bugün ağırlık ve hacim ölçüsüyle işleme tâbî tutulabilmektedir.

Mukadderâtın gerek ölçü, tartı ve sayı ile belli birim fiyat üzerinden gerekse götürü usulle (cüzâfen) satışı sahihtir (*Mecelle*, md. 217). Ayrıca bunların birim fiyat üzerinden -toplam miktarı belirtilmeksizin- toptan satışı da sahih ve akid malın tamamı için bağlayıcı sayılmıştır (a.g.e., md. 220). Malın tahmininden fazla veya eksik çıkması müşteriyi muhayyer kılmaz. Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve Muhammed ile diğer üç mezhep hukukçuları, her iki durumda da satılan malı müşterinin görmesinin taraflar arasında münâzaaya yol açması muhtemel miktar bilinmezliğini ortadan kaldırmaya yeteceği görüşündedir. Ebû Hanîfe ise ikisini de malın tamamına ilişkin bir bilinmezlik içerdiği -bazı durumlarda da malın bölünmesinden zarar doğabileceği- gerekçesiyle geçerli saymamaktadır (bk. CEHÂLET; CÜZÂF). Ancak belli birim fiyat üzerinden satılan bölünebilir *mezrûât*ta akdin sadece sözü edilen birim(ler) için sahih olacağı görüşündedir, çünkü bu durumda bilinmezlik yoktur. Bölünmesinde zarar bulunan *zer'îyyât*ta ise akdin tamamını fâsid saymaktadır. Hanbelîler'e göre toplam miktarı ve birim fiyatı bildirilerek satış yapılabilirse de toplam miktar ve tutar meçhul bırakılarak sadece birim fiyat üzerinden yapılan satış içerdiği bilinmezlik dolayısıyla geçerli olmaz. Hududu belirlenebilir (mahdûd) olan akarlar gerek birim fiyat hesabıyla gerekse sınır tayini yoluyla satılabilir (a.g.e., md. 221). Bu da dört şekilde gerçekleştirilir. 1. Sadece sınır tayini. Akid tamamlandıktan sonra o sınırlar içindeki akarın alanının müşterinin umduğundan eksik veya satıcının tahmininden fazla çıkması fesih sebebi değildir, çünkü burada hududa itibar edilir. 2. Belli bir akarın sadece birim fiyatının beyanı. Bu durumda alanına itibar edilir. 3. Sınırları yanında hem alan ölçüsünün hem de birim fiyatının beyanı. Burada muteber olan ölçüdür. Eksiklik veya fazlalık halinde müşteri muhayyerdur; ya malı geri verir ya da mevcut miktarı birim değer üzerinden hesaplanacak bedelle alır. Çünkü bu durumda eksiklik veya fazlalık malın birim fiyatının belirtilmesi bakımından aslına taalluk eder. 4. Sınırları yanında toplam alan ve tutarının açıklanması. Bu tür satışta hudut esas alınır. O sınırlar içindeki alan beyan edilenden eksik çıkmışsa alıcı muhayyerdur, dilerse malı üzerinde anlaşılan meblağdan alıkoyar,

dilerse geriverir. Çünkü malın rağbet edilen vasfında müşterinin rızasını zedeleyen bir eksiklik vardır (a.g.e., md. 310). Fazlalık halinde ise iki tarafın da muhayyerliği yoktur; akid geçerlidir. Zira *mezrûât*ta satım akdine konu olan malın bildirilenden eksiklik veya fazlalığı -keyliyyât, vezniyyât ve adediyyât-ı mütekâribeden farklı olarak- malın aslında değil vasfında cereyan eder. Malın fiyatı ise vasfının değil aslının karşılığıdır. Bununla birlikte Hanefîler dışındaki bazı fakihler fazlalığın alıcıya diyâneten helâl olmayacağı görüşünü benimsemiştir. Bir kat elbiselik kumaş gibi bölünmesi zarar doğuran belli bir *mezrû'* toplam uzunluk ve tutarı ya da toplam uzunluk ve birim fiyatı beyan edilerek satılırsa ölçünün farklı çıkması durumunda hükmü söz konusu akarın gibidir. Ancak kesilmesinde zarar bulunmayan misli *mezrûât* keyliyyât hükmündedir. Toplam miktarı yanında tutarı yahut birim fiyatı açıklanarak satılmış, fakat noksan çıkmışsa müşteri akdi feshetmek veya mevcudu birim değeri üzerinden hesaplanacak meblağdan almak arasında muhayyerdur. Fazla gelmişse tarafların muhayyerliği yoktur; müşteri artan kısmı satıcıya devreder (a.g.e., md. 226). Fakat alıcı, fesih muhayyerliğine sahip olduğu belirtilen hallerde malın tamamını noksanlığını bilerek kabzederse muhayyerliğini yitirir (a.g.e., md. 229); duruma göre mevcudu, birim fiyat üzerinden hesaplanacak tutardan veya akid sırasında belirlenmiş meblağdan almaya mecburdur. Kabzdan önce veya bir kısmının kabzında muhayyerlik bâkidir. Ancak satıcının bir akarı sınır tayini yoluyla veya menkul bir *mezrûu* götürü usulle muayyen meblağa sattığını ve eksiklikten sorumlu tutulamayacağını, alıcının da akid sırasında toplam ölçünün belirtildiğini ve noksan dolayısıyla muhayyer olduğunu savunması halinde yemin ettiği takdirde satıcının sözü esastır. Fakat satıcının iddiasına karşı alıcının, "Her birimini şu kadar satın aldım" şeklinde muhalefet etmesi durumunda müşterinin sözü muteberdir.

Satılan malın teslimi satıcının borcu sayıldığından bunun gerektirdiği ölçme külfet ve masrafı ilke olarak satıcıya aittir (a.g.e., md. 289). Fakat götürü usulle satılan mallarda teslim ve tesellüm masraflarını müşteri karşılar (a.g.e., md. 290). Hanefîler'e göre *mezrûât*ın kabzi satıcının tahliyesiyle, yani alıcıya teslim etmesiyle gerçekleşir. Teslimi gerçekleştirilmiş kıymetli *mezrû'* malda henüz ölçüm yapı-

mamış bile olsa satıcının tazmin sorumluluğu kalmazken alıcının tasarruf hakkı doğar. Öyle ki müşterinin satın aldığı kıyemî mevrû' malda -bizzat ölçerek teslim alma şartı koşmuş olsa da- ölçümezsizin tasarrufla bulunması câizdir. Çünkü uzunluk malın aslı değil vasfı olduğundan eksik çıkması vasıf muhayyerliğini doğursa da müşteri tasarrufla bulunarak bu hakkını iskat etmiş sayılır. Halbuki mislî mevrûâtın teslimi diğer mislî mallardaki gibi ölçülüp kabzedilmesiyle tamamlanır. Dolayısıyla bunlarda tazmin sorumluluğunu müşteriye devreden kabz işleminden önce tasarruf câiz olmaz. Hanefîler, her türlü zer'ıyyâtın kabzının uzunluğunun ölçülmesiyle gerçekleşeceği görüşündedir. Ölçme hak sahibi veya nâibinin huzurunda yapılmalıdır. Bundan sonra kabzedenden taraf mevrûn eksik, satıcı ise fazla olduğunu savunsa iddiaları kabul edilmez. Müşterinin satın aldığı mevrû' malı kabzdan önce satması câizdir, ancak bu durumda tazmin sorumluluğunu da üstlenir. Şâfiîler'e göre miktar tayini yoluyla satın alınan zer'ıyyâtın kabzı ölçülmeksizin tamamlanmaz. Şâfiîler ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, müşterinin satın aldığı zer'ıyyâtı kabzdan önce satmasını tazmin sorumluluğunu yüklenmediği için câiz görmezken Mâlikîler tecviz etmektedir.

Hanefîler'e göre kıyemî mevrûât selem gibi bazı istisnalar dışında zimmet borcuna konu olmazken mislî zer'ıyyât kısmen zimmette borç (deyn) olarak kalabilir ve ödünç verilebilir. Ancak borcun konusunun uzunluk ölçü birimiyle belirlenmiş muayyen bir miktar mevrû' olması halinde edime uygun ifanın gerçekleşmesi için ilgili malın aynı ölçü birimiyle ve misliyle ödemesi gereklidir. Geri ödenen miktar asıl borçtan azsa eksik ifa gerçekleşir. Ödemenin ana maldan fazlalığı durumunda ribâ doğabilir. Selemle karz arasında daha yakın bir bağ kuran diğer üç mezhepte seleme konu olabilen her şey karz akdinin mevzuunu teşkil edebilir. Zira itlâf durumunda da telef edilen mevrû' mal mislî ise misli ile, kıyemî ise değeriyile tazmin edilebilmektedir (İbn Rüşd, II, 179; Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, IV, 355).

Faizin illeti Hanefîler'e göre malların cins birliği yanında keylî ve veznî olmasıdır. Dolayısıyla aynı cins mevrûâtın birbiriyle mübâdelesinde fazlalık faizi cereyan etmez. Ancak cins birliğinin yegâne illet olduğu veresiye faizi hemcins zer'ı malların mübâdelesinde dahi câridir. İleti sermeniyet ve gıda maddesi olarak belirle-

yen Şâfiîler'e göre ise aynı cinsten mevrûâtın birbiriyle gerek farklı ölçülerde gerekse veresiye mübâdelesine câizdir. Gıda maddesine stoklanabilirlik şartını ekleyen İmam Mâlik, faydaları uyuşan hemcins zer'ı malların farklı ölçülerde veresiye değiştirilmesine cevaz vermemektedir. Onun, cinsleri bir ama faydaları farklı iki malın eşit ölçülerde veresiye mübâdelesine de karşı çıktığı rivayet edilmektedir. Hanbelîler ise fazlalık faizi konusunda Hanefîler, veresiye faizi hususunda diğerleri gibi düşünmektedir.

Şâyi hisseli ortak mevrûât gerek kıyemiyâtın gerekse misliyyâtın olsun ölçülerek hisseler oranınca paylaşılır. Meselâ şâyi hisseli arsa ve arazinin taksimi mevrûâtın sayılmalara bakımından ölçülerek yapılır. İmam Muhammed'e göre üzerindeki ağaçlar, binalar vb. takdir edilen kıymetlere göre -hisseler eşit olsa bile- farklı ebatlarda bölüştürülür. Dolayısıyla arsa ve arazinin birim değerleri arasındaki fark göz önünde bulundurulur ve taksim tarafların anlaşmasıyla farklı oranlarda yapılır. Ebû Hanîfe'ye göre ise toprak alan hesabıyla paylaşılır; varsa hisseler arasındaki kıymet farkı nakden karşılanır. Ebû Yûsuf binalı bir yerin bütününün kıymet itibarıyla taksim edileceği görüşündedir (*Mecelle*, md. 1114, 1138, 1147, 1148, 1150). Diğer üç mezhebe göre birim değerleri arasında farklılık bulunmayan arsa ve araziler ölçülerek hisseler göre paylaşılırken böyle olmayanların taksimi ya eşit kıymete sahip kısımların ayrı ayrı paylaşılması biçiminde veya farklı büyüklükte, fakat eş değerli bölümlere ayrılması şeklinde yapılır (ayrıca bk. KİSMET).

Yasaklayıcı bir nas bulunmadığı gerekçesiyle kereste, kumaş, kilim, halı, hasır gibi mevrûâtta ihtiyaca binaen selem cevazı konusunda icmâ vardır. Ancak akid yapılırken -belirsizlikten kaynaklanabilecek tartışmaların önüne geçilebilmesi için- seleme konu olan malın bilinen birim uzunluk cinsinden miktarının tayini şarttır. Ayrıca akdin sıhhatini menfi etkileyen belirsizliğin önlenmesi amacıyla selem konusu olan kumaş türü zer'ıyyâtın en, boy, dokuma, ham madde ve işçilik gibi ihtilâfa yol açabilecek vasıfları önceden belirlenmelidir (*Mecelle*, md. 382, 385, 386). Meselâ Hanefîler'e göre ipekli kumaşlarda örfe ağırlığın tayini de gereklidir. Günümüz örfünde aynı şey kâğıt için düşünülebilir. Ancak Hanbelîler, diğer vasıflar yanında ağırlığın belirlenmesinin -garara yol açacağı için- sahih olmayaca-

ğı kanaatindedir. Mâlikîler, vasıfları değişik arzedebilen akarlar gibi mevrûâtın selemine câiz görmemektedir. Keyliyyâtın miktarının ağırlık ve vezniyyâtının ölçek cinsinden tayinine cevaz verildiği gibi örfteki değişmelerle birlikte zer'ı mallar da ağırlık veya hacim ölçüsü birimleri ile işleme tâbi tutulabilir. Çünkü burada maksat miktarın tartışmaya yol açmayacak şekilde belirlenebilmesi ve teslimin mümkün olmasıdır. Fakat bazı Hanbelîler zer'ıyyât selemine ağırlık ölçüsüyle yapılamayacağı görüşündedir. Ayrıca Ebû Hanîfe'ye göre veresiye ribâsı ihtimalinden kaçınmak için selem sermayesinin akde konu teşkil eden mevrû' malla hemcins ve götürü usulle ödenmiş olmaması şarttır. Bu şart muhtemel bir ikâlede geri ödenecek miktarın bilinmesini de mümkün kılar. Diğer üç mezhep yanında Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, selem sermayesinin akdin konusunu oluşturan mevrû' malla cins birliğini faiz nazariyeleri gereği onaylarken vasıfları tayin edilmeksizin götürü usulle ödemesini câiz görmemektedir. Onlara göre selem sermayesinin miktar belirtilmeksizin işaretleyi tayini yeterlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *el-Üm*, III, 84, 87, 88, 108, 109-110; Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 3, 4, 68, 78; V, 520 vd.; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 158-163, 185, 187, 208-209, 221, 244-245; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 112-117, 125-126, 179, 237-238; Nevî, *el-Mecmû*, IX, 265, 270, 278, 283, 310, 313-314, 316-317, 402, 403; Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr* (İbn Kudâme, *el-Muğnî* içinde), IV, 31, 34-35, 116-118, 124, 126, 131, 312, 321-322, 324-325, 347, 355; XI, 488, 504 vd.; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, V, 310-316; VI, 129, 170-171, 174; Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Türî, *Tekmil* (İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* içinde), VIII, 125, 175-176, 178; *Mecelle*, md. 132, 136, 217, 220-221, 226, 229, 289-290, 310, 382, 385-386, 1114, 1119, 1138, 1147-1148, 1150; Ziyâeddin Efendi, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Şerhi*, İstanbul 1312, I, 90-91; Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, İstanbul 1327, II, 33, 37, 86-87, 88-90, 93-95, 145, 230-231; VI, 90, 100-101; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, I, 231, 232, 321-323, 331, 345-346, 350-353, 361-365, 367-368, 378-379, 386-392, 455-456, 503-504, 506, 644-645, 648; III, 331, 341, 378-379, 386-389-392; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut, ts. (el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabiyyü'l-İslâmî), III, 34, 69-71, 189-190, 193; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, IV, 600, 603-604, 613-614, 617, 651, 653-655, 664, 665, 677, 679, 701; V, 209, 661-664, 673-679; Bilmen, *Kamus*², VI, 10, 32-36, 50-51, 105, 106, 108, 111, 112, 115; VII, 137-139, 144, 145; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Medhal ilâ nazariyyeti'l-iltizâmî'l-âmm* *fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Dimaşk 1420/1999, s. 139, 143.

